

Slovenské a české osobnosti národného obrodzenia v recepcii Cyrilometodejcov

Oleksandr Boroň

BORON, O.: Slovak and Czech personalities of the national revival in the reception of Cyril and Methodius Brotherhood

SLOVENSKÁ LITERATÚRA, vol. 70, 2023, no. 5, pp. 508-519

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2023.70.5.4>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1014-2219>

Key words: Cyril and Methodius Brotherhood in Kyiv, personal contacts, correspondence, Slavic reciprocity, ideology

By analysing literary works, correspondence, and other materials of the members of the secret political organization Cyril and Methodius Brotherhood, it became evident that the members were acquainted with the literary and scholarly works of Ján Kollár, Pavol Jozef Šafárik, Václav Hanka, and Ludovít Štúr. Thanks to the use of biographical and, to a lesser extent, bibliographical methods, it was possible to make several clarifications concerning the familiarity of the members of the Brotherhood with a given publication – in particular with one of the books that V. Hanka sent to M. Hulak. The article clarified a circle of people from whom the members of the organisation could get information about Slovak and Czech personalities. The studied material constitutes a reliable factual basis for the further reconstruction of the echo of the views of Slovak and Czech leaders in the ideology of the Brotherhood. It is proved that the members of the Brotherhood were familiar – among others – with J. Kollár's treatise *O literárnej vzájomnosti* [On literary reciprocity] or P. J. Šafárik's works in Russian translations. There was also active interaction with the literary heritage of J. Kollár and V. Hanka that influenced the work of Mykola Kostomarov.

Kľúčové slová: Cyrilometodský spolok v Kyjeve, osobné kontakty, korešpondencia, slovanská vzájomnosť, ideológia

Vlna národného obrodzenia slovanských národov v rokoch 1820 – 1840 nepriamo zasiahla aj Ukrajinu, kde pod vplyvom celoeurópskeho romantizmu bol výrazne oživený záujem o národnú históriu, kultúru a folklór. V predvečer jari národov v roku 1848 nadobudlo toto hnutie politické formy, ktoré sa na prelome rokov 1845 – 1846 prejavili vytvorením Cyrilometodského spolku v Kyjeve, nazývaného tiež Cyrilometodské bratstvo a označovaného za prvú ukrajinskú tajnú politickú organizáciu. V programových dokumentoch spolku sa hovorilo o zvrhnutí „samoderžaví“ – absolutistickej vlády, odstránení poddanstva a stavovskej nerovnosti, obrode ukrajinskej štátnosti na báze demokratických ideí a kresťanskej morálky, nastolení národného jazyka a kultúry, zavedení všeobecného vzdelania pre ľud, šírení myšlienky slovanskej vzájomnosti či vytvorení demokratickej federácie rovnoprávných slovanských národov (Hlyz 2013: 356). Podľa Ivana Dzjubu bol program bratstva „jedným z najradikálnejších vo vtedajšej Európe a nemal obdobu v slovanskom svete“ (Dzjuba 1989: 89).

Za zakladateľov bratstva sú považovaní Mykola Kostomarov, historik a spisovateľ, magister Mykola Hulak, v tom čase úradník kancelárie kyjevského vojenského gubernátora, Vasyl Bilozerskyj, študent Kyjevskej univerzity a v rokoch 1861 – 1862 redaktor časopisu *Osnova*. K organizácii patrilo ďalších deväť ľudí, ktorí boli vyšetrovaní, hoci neboli uznaní za jej členov. Vo všeobecnosti bádatelia odhadujú, že celkový počet členov bol okolo sto (Hlyz 2013: 358). Ideovou inšpiráciou bratstva bol Taras Ševčenko, ktorý sa k nemu pripojil v apríli 1846. Združenie nemalo dlhé trvanie: syn policajného príslušníka Aleksej Petrov, ktorý od novembra 1846 odpočúval rozhovory členov bratstva a neskôr sa k nemu úmyselne pridal, už 3. marca 1847¹ donášal informácie správcovi Kyjevského vzdelávacieho obvodu Aleksandrovi Traskinovi. Zatykanie začalo 18. marca 1847.

V dôsledku operatívneho vyšetrovania bol M. Hulak bez súdu tri roky väznený v pevnosti Šlisselburg, M. Kostomarov bol zatvorený na jeden rok v Petropavlovskej pevnosti, spisovateľ, folklorista, autor prvého ukrajinského historického románu *Čierna rada* (Čorna rada) Pantelejmon Kuliš tam mal stráviť štyri mesiace (neskôr mu trest skrátili na dva mesiace), V. Bilozerskyj slúžil v Petrozavodsku v Oloneckej gubernii. Väčšina predstaviteľov bratstva bola poslaná do vzdialených veľkoruských gubernií so zákazom pracovať vo verejných vzdelávacích inštitúciách. Oleksandra Navrotského, absolventa Kyjevskej univerzity, básnika a prekladateľa, najprv väznili šesť mesiacov, následne ho poslali slúžiť do Vjatky. Hoci vyšetrovanie dospelo k záveru, že T. Ševčenko k organizácii nepatril, za svoju básnickú tvorbu (rukopisnú zbierku *Tri letá*/Tri lita, 1843 – 1845) bol potrestaný najprísnejšie – poslali ho do vyhnanstva ako vojaka do vzdialeného samostatného Orenburského zboru na dobu neurčitú so špeciálnym cárskym zákazom písať a maľovať.

Existuje množstvo vedeckých prác, ktoré sa zaoberajú skúmaním zdrojov ideológie bratstva. Podľa všeobecného názoru sa sformovala pod silným vplyvom myšlienky slovanskej vzájomnosti. Vzťah T. Ševčenko k Pavlovi Jozefovi Šafárikovi

1 Na tomto mieste a na iných miestach sú dátumy uvedené podľa juliánskeho kalendára, v okružných zátvorkách sa uvádza zodpovedajúci dátum podľa gregoriánskeho kalendára, len ak je uvedený v origináli dokumentu.

510 bol predmetom mnohých výskumov.² T. Ševčenko venoval P. J. Šafárikovi úvodnú časť básne *Kacír* (Jeretyk, 1845) a dal jej podtitul *Šafárikovi*. Aktuálnou úlohou zostáva objasniť fakty a urobiť závery o vplyve slovenských a českých predstaviteľov národného obrodzenia na členov bratstva. Hlavným cieľom predkladaného článku je preto identifikovať priame či nepriame kontakty predstaviteľov spolku s dielami slovenských obrodencov. Príkladom opačného vektora výskumu môže byť článok Mykolu Nevrlého z roku 2009 *Slovenská recepcia cyrilometodského bratstva a slovenský program Slovákov* (Словацька рецепція Кирило-Мефодіївського братства й слов'янська програма словаків).

V Ševčenkovej básni *Aj mŕtvym, aj živým, aj nenarodeným krajanom mojím na Ukrajine aj mimo Ukrajiny moje priateľské posolstvo* (I мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє, 1845) autor zlostne karhá ukrajinskú národnú elitu, najmä za okázalú oddanosť slavianofilským myšlienkam, kritizuje ju za neznalosť rodného jazyka a vymenúva tri najvýznamnejšie mená česko-slovenských buditeľov: „I Коллара читаете / З усієї сили, / I Шафарика, і Ганка, / I в слав'янофіли / Так і претесьь...“ („Aj Kollára čítavate / celou mocou, silou, / Šafárika, ba i Hanku / a k slavianofilom / tlačíte sa...“, Ševčenko 2001: 350). Práve diela Jána Kollára, P. J. Šafárika a Václava Hanku boli vtedy najznámejšie vzdelanej verejnosti, a teda aj členom bratstva.

Na prvom mieste sa ocitol J. Kollár, ktorý, ako ironicky poznamenal T. Ševčenko v posolstve, znie „celou mocou, silou“. Nepochybne hovoríme najmä o jeho rozprave *O literárnej vzájomnosti medzi rozličnými kmeňmi a nárečiami slovanského národa* (1837), ktorá bola v roku 1840 preložená do ruštiny a publikovaná v populárnom časopise *Otečestvennyje zapiski* (Отечественные записки), a mala významný vplyv na vznik programových zásad bratstva. Ohlasom a rozdielom vo vnímaní témy národného obrodzenia v tomto Kollárovom spise a v jeho poéme *Slávy dcera* a v Ševčenkovom diele bola už venovaná výskumná pozornosť (Boroň 2019). Keďže ukrajinský básnik v liste Pylypovi Korolevovi z 18. novembra 1842 nadšene komentoval básnickú zbierku Amvrosia Metlynského *Myšlienky a piesne a ešte niečo* (Думки і пісні та ще дещо, 1839; Ševčenko 2003: 20) a spomenul ju aj vo vyhnanstve o viac ako desaťročie neskôr, o čom svedčí jeho list Jakovovi Kucharenkovi z 1., z 10. a zo 16. apríla 1854 (Ševčenko 2003: 77), ako aj sonet 267 zaradený do zbierky A. Metlynského v origináli a sonet 75 v ruskom preklade z Kollárovej *Slávy dcery*, patria do zoznamu Ševčenkovoho čítania (Boroň 2019: 20-21).

Je potrebné dodať, že v tej istej zbierke A. Metlynského, v časti *Zo Slovenska*, sú jeho preklady slovenských ľudových piesní, „zo zbierok vydaných dielom Kollára v Prahe a Sreznevského v Charkove“ (Metlynskyj 1839: 139). Ide o zbierku *Slovenských piesní* (Словацкие песни), ktorú v roku 1832 upravil vtedy ešte mladý Izmail Sreznevskij, neskôr známy folklorista, profesor Charkovskej univerzity, žiak P. J. Šafárika, s ktorým sa zoznámil počas dlhšej zahraničnej výskumnej cesty v rokoch 1839 – 1842. I. Sreznevskij zozbieral piesne od podomových slovenských obchodníkov v Charkovskej oblasti, prepísal ich podľa ruského pravopisu a niektoré z nich preložil (Sreznevskij 1832). Z deviatich prekladov piesní

2 Z ostatných prác napríklad Charčuková 2019.

A. Metlynského poslužila zbierka I. Sreznevského ako originál len pre tri: *Dolina, dolina...*, *Pri cerkvi je mostik, Chudobná matka dcérku mala...* (Долино, долино..., Біля церкви мостик..., Доню мала вбога мати...; Metlynskyj 1839: 139-140, 142, 145-146, Sreznevskyj 1832: 10-11, 22-23, 16-18). Zdrojom pre zvyšných šesť boli práve záznamy J. Kollára (Moľnar 1980: 150-151), ktoré poznal aj T. Ševčenko.

Vďaka zbierke A. Metlynského sa T. Ševčenko sprostredkovanne zoznámil s dielom V. Hanku, ktorý bol spolu s Josefom Lindom autorom *Kráľovédvorského rukopisu* (1817), považovaného v prvej polovici 19. storočia za autentickú pamiatku stredovekej českej poézie. A. Metlynskyj preložil do ukrajinčiny skladby *Бенес Германов* (Beneš Germanov), *Олень* (Jelen), *Сиротинка* (Opusčená) a do ruštiny *Роза* (Ruže) (Metlynskyj 1839: 131-138).³

Literárni vedci sa zhodujú v názore, že T. Ševčenko poznal aj obsah prvého ukrajinského almanachu v ľudovom jazyku *Rusalka Dnistrova* (Русалка Дністровая, 1837), ktorý okamžite aktivizoval rozvoj literatúry v Haliči (Burlaka 2015). Markijan Šaškevyč v ňom uverejnil svoje preklady lyrických piesní z *Kráľovédvorského rukopisu*: *Кутуця* (Kytyce), *Олень* (Jelen), *Лушена* (Opusčená) a *Зозуля* (Žežulice). Okrem toho na vnútornej časti titulnej strany *Rusalky Dnistrovej* sú ako epigraf v pôvodnom jazyku uvedené slová J. Kollára: „Ne z mutného oka, z ruky pilné naděje kwitne.“ Prvú kapitolu almanachu, venovanú ľudovým piesňam, otvára ďalší epigraf takisto od J. Kollára: „Pjsně narodnj gsau negpewněgsj zálad oswety, žiwel wzdelanosti, národnosti, štít a ozdoba řeči. – Kollar w ohlašenj Zpiewanek“ (Rusalka 1972: II, VIII).

Napriek tomu, že je lákavé zaradiť tento almanach do zoznamu Ševčenkovej lektúry, podľa môjho názoru stojí za to zostať zdržanlivým a nechať túto otázku otvorenú. Hypotéza, že T. Ševčenko čítal *Rusalku Dnistrovu*, je založená na úryvku z nezachovaného listu folkloristu Platona Lukaševyča z 21. septembra (3. októbra) 1843 z Berezano pre Ivana Vahylevyča, spoluautora almanachu: „Keď som dostal Váš list, práve sme s pánom Ševčenkom čítali vášho ‚Madeja‘, ktorý vyšiel v Budíne“ (Vozňak 1930: 69). Faktom však je, že poéma I. Vahylevyča *Madej* je celá uvedená v článku folkloristu, prvého rektora Kyjevskej univerzity Mychajla Maksymovyča *O básňach červených Rusov* (О стихотворениях червонорусских) (Maksymovyč 1841: 143-147). Slovné spojenie „vyšlo v Budíne“ (teda v meste Buda, ktoré sa neskôr stalo súčasťou Budapešti) však presvedča Mychajla Vozňaka a súčasných bádateľov, že ide práve o *Rusalku*. Ako dôkaz M. Vozňak uvádza, že P. Lukaševyč v tom istom liste vyjadruje poľutovanie, že I. Vahylevyč opustil ľudovú poéziu, a prosí ho o zaslanie „ľudových skladieb Karpatorusov⁴ a najmä ich obradových piesní“, úryvky ktorých boli práve v *Rusalky Dnistrovej* (Vozňak 1930: 70).

Zmienka o čítaní *Madeja* pokračuje v liste slovami: „škoda, že taká ľudová poézia ostala bokom; obdarujte nás čistým beskydským jazykom; pretože on je naším pradedovským. Urobili by ste nám veľkú službu, ak by ste opisali celý náš ľud rusinsky, žijúci v Karpatoch, s jeho zvykmi, tradíciami a nárečiami“ (Vozňak 1930: 69). Ide teda o takú poéziu, akou je práve poéma *Madej*, v ktorej sa pri stvárnení hlavnej postavy I. Vahylevyč inšpiroval ľudovou legendou o zbojníkovi totožného mena.

3 Viac o prekladoch diel slovenskej literatúry tohto obdobia Zilynskyj 1959.

4 Ukrajinci v Haliči.

P. Lukaševyč v almanachu nespomína druhé dielo I. Vahylevyča – lúbostnú baladu *Žulyn a Kalyna*. Pravdepodobne preto, že ju M. Maksymovič necitoval v novinách *Kyjevľanin*. Namiesto analýzy *Rusalky Dnistrovej* umiestnil M. Maksymovič na začiatku článku bibliografický popis almanachu. Tým sa dajú vysvetliť slová P. Lukaševyča o *Madejovi* vytlačennom „v Budíne“. M. Vozňak presvedčivo dokazuje, že vydania uvedené v článku v novinách *Kyjevľanin* získal M. Maksymovič práve od P. Lukaševyča a vo svojej recenzii sa sústredil len na ne (Vozňak 1930: 69-70). Z prosby P. Lukaševyča adresovanej I. Vahylevyčovi vyplýva, aby poslal „snímku kupeckej pevnosti z roku 1350“, pretože tú svoju dal M. Maksymovičovi, že ani on možno nevrátil kópiu *Rusalky Dnistrovej*, takže T. Ševčenko si *Madeja* mohol prečítať v Berezani podľa vydania v novinách *Kyjevľanin*.

P. Lukaševyč mohol potom v roku 1843 T. Ševčenkovi sprostredkovať informácie o P. J. Šafárikovi, ktorému v roku 1838 odovzdal rukopis zbierky diel ukrajinskej ľudovej mytológie (Vozňak 1930: 69) a zjavne udržiavali nejaký čas nepretržité kontakty. Následne sa T. Ševčenko prestal stykať s P. Lukaševyčom pre jeho kruté správanie: koncom decembra 1843, najneskôr 3. januára 1844, v silnom mraze, poslal P. Lukaševyč svojho poddaného z Berezane k Ševčenkovi do Jahotyňa (čo bolo asi tridsať vierst) peši s písomným odkazom a prikázal mu vrátiť sa ešte v ten istý deň. Rozhorčený básnik poslal statkárovi list, v ktorom ho informoval o ukončení akýchkoľvek kontaktov. P. Lukaševyč reagoval písomne a urazene (Čalyj 1882: 39-40). To bol dôvod, prečo bol tento takzvaný vlastenec aj jedným z početných adresátov Ševčenkovho posolstva *Aj mŕtvym, aj živým* (І мертвим, і живим).

V. Hankovi a jeho talentu vzdal hold aj Mykola Kostomarov, ktorý samozrejme považoval *Kráľovédvorský rukopis* za autentickú pamiatku. Do svojej prvej básnickej zbierky *Ukrajinské balady* (Українські балади, 1839) zaradil preklady troch piesní z *Kráľovédvorského rukopisu*: *Kvitочка* (Kytice), *Ягоду* (Jahody) a *Рожу* (Ruže). Preklad *Олень* (Jelen) vyšiel v almanachu *Сніп* (Snop, 1841), Турнія (Ludiše i Lubor) v druhej časti almanachu *Molodyk na rok 1843* (Молодик на 1843 год) (Kostomarov 1990b: 43-44, 60-62, 148-151).

M. Kostomarov po amnestovaní navštívil v roku 1857 Prahu, kde sa osobne stretol s V. Hankom. Vo svojej autobiografii o tom napísal:

„Z Viedne som išiel do Prahy, kde som pobudol asi týždeň. Tu bolo mojou prvou úlohou obrátiť sa na ctihodného patriarchu českých Slovanov Vjačeslava Vjačeslavoviča Hanku, blahej pamäti. Po tom, čo sa dozvedel, že som ‚rus’kyj‘, a zároveň som mu pripomenul moje priezvisko ako prekladateľa *Kráľovédvorského rukopisu* do maloruského jazyka, ma Hanka prijal ako najbližšieho človeka, previedol ma celou Prahou, vyšli sme na Petřín obdivovať výhľad na mesto, boli sme na Hradčanoch, kde sme si pozreli Katedrálu sv. Víta s hrobkami českých kráľov, nádvorie pri katedrále, navštívili sme spolu univerzitnú knižnicu a české divadlo. [...] V. V. Hanka mi láskavo daroval všetky svoje vydania a publikácie a okrem toho som si kúpil české knihy a odišiel do Drážďan“ (Kostomarov 1990a: 515-516).

Dá sa predpokladať, že M. Kostomarov sa správal k V. Hankovi s nemalou úctou aj počas existencie Cyrilometodského spolku (bratstva). Básne V. Hanku, najmä z *Kráľovédvorského rukopisu*, pod názvom *Рожу* (Ruže), preložil aj ďalší

člen charkovského okruhu romantikov, Kostomarovov priateľ Oleksandr Korsun, ktorý, hoci k bratom nepatril, mal rovnaký záujem o slovenskú a českú poéziu.⁵

Pod zreteľným vplyvom Kollárovej básne *Slávy dcera* napísal M. Kostomarov v rokoch 1846 – 1847 fragment básne *Deti slávy, deti slávy!* (Діти слави, діти слави!), kde vyjadril vieru v budúce obrodzenie rovnoprávných slovanských národov. Mykola Pavľuk objavil výrazný súzvuk medzi poémou J. Kollára a básňou M. Kostomarova (Pavľuk 1993). Upozornil na úvodné riadky: „Deti slávy, deti slávy! / Váš čas prichádza“, rovnako aj dvakrát opakované výzvy „Modlite sa, deti slávy“, „Milujte sa, deti slávy“. M. Kostomarov sa snažil do svojho diela implementovať priamu paralelu ku Kollárovej básni prostredníctvom obrazov matky Slávy a jej synov a dcér – slovanských národov. M. Pavľuk nachádza v básni špecifické prvky, ktoré sa pre M. Kostomarova mohli stať zdrojom textovej výpožičky (zo sonetov 189, 219, 244, 257, 392). Na členov bratstva nepochybne zapôsobilo, že Cyril a Metod boli v básni J. Kollára uvádzaní ako všeslovanskí apoštoli, ktorí odpočívajú v raji (sonet 399; Pavľuk 1993: 5).

O tom, že členovia spolku pozorne študovali básnickú skladbu J. Kollára *Slávy dcera*, svedčia slová z listu V. Bilozerského M. Hulakovi zo 14. septembra – 1. októbra 1846 z Poltav, kde pôsobil ako učiteľ v kadetskom zbore: „Slávy dceru som nedokončil, ale dúfam, že čoskoro pošlem“ (Kyrylo-Mefodijivske tovarystvo 1990, zväzok 1: 100), teda išlo o vrátenie poémy M. Kostomarovovi, ktorý ju požičal V. Bilozerskému. Z toho vyplýva, že ústredné myšlienky *Slávy dcery* boli Cyrilometodejcom dobre známe a živo o nich spolu diskutovali. V ďalšej časti toho istého listu V. Bilozerský píše o očakávanom príjemnom zoznámení: „Dnes sa (možno) stretnem s jedným hudobníkom Jedličkom. Môžete hádať, ku ktorému plemenu patrí. Vynikajúco hrá na klavíri, spieva české pesničky a svoju Krajinu má veľmi rád. Okrem toho sa pozná aj so Šafárikom, Hankom a ďalšími jeho srdcu drahými. Toto je pre mňa poklad“ (Kyrylo-Mefodijivske tovarystvo 1990, zväzok 1: 100). Podľa zostavovateľov citovanej publikácie (Kyrylo-Mefodijivske tovarystvo 1990, zväzok 1: 478) ide o Aloisa Jedličku (1821 – 1894), ktorý v rokoch 1837 – 1842 študoval na pražskom konzervatóriu a v roku 1848 bol zapísaný ako pomocný učiteľ hudby a učiteľ talianskeho spevu na Poltavskom inštitúte šľachtických dievčat. Hovoríme vlastne o jeho bratovi Václavovi Jedličkovi (1817 – 1880), ktorý prišiel na Ukrajinu okolo roku 1844 a najprv vyučoval hudbu v rodinách bohatých statkárov v oblasti Poltav, od roku 1848 sa stal hlavným učiteľom hudby (hry na klavír) na spomínanom poltavskom inštitúte a jeho brat tam bol asistentom (Rotač 2005: 242-243). Veľa informácií o českých a slovenských národovcoch mohli členovia spolku získať aj od V. Jedličku najmä preto, že T. Ševčenko sa s ním poznal od roku 1845. Ukazuje sa, že Cyrilometodejci čítali skladbu J. Kollára v origináli. Tu však treba podotknúť, ako bádatelia (M. Molnár a ďalší) už dávnejšie zistili, že v tom čase existovali aj preklady niekoľkých pasáží do ukrajinčiny. Osem Kollárových sonetov (7, 24, 38, 78, 161, 242, 258, 325; Ukrajinští poety-romantky 1987: 399-402)

5 Vo významnej publikácii *Ukrajinští romantickí básnici* (Українські поети-романтики 1987: 318-319, 544-545) vyšli preklady O. Korsuna *Smútok, Srdce, O sebe* (Горе, Серце, Про себе самого) s venovaním V. Hankovi, *Krásna dievčina* (Гарна дівчина) s autorovým podtitulom „z češtiny“ bez toho, aby v komentároch špecifikoval, že ide, ako zistil Michal Molnár, o preklady básní V. Hanku *Žalost, Hněv, Na sebe, Smil* (Molnár 1980: 136).

514 prebásnil približne v rokoch 1832 – 1835 už spomínaný I. Vahylevyč, o čom mohol vedieť aj T. Ševčenko. M. Molnár však umeleckú úroveň týchto prekladov hodnotil skôr zdržanlivo, pričom si všímal občasnú bohemizmu a doslovnosť vo všeobecnosti (Molnár 1980: 142). Spomínané interpretácie navyše vyšli až v roku 1906, takže je nepravdepodobné, že by sa s nimi mohli oboznámiť členovia Cyrilometodskeho bratstva. Malé úryvky poézie, ktoré básnicky pretvoril Bohdan Didyckij, vyšli v novinách *Zorja Halyccka* (Зоря галицька) v rokoch 1853 – 1854 (Molnár 1980: 138-139), teda niekoľko rokov po zatknutí členov spolku.

Cyrlometodejci boli dobre oboznámení s vedeckými prácami P. J. Šafárika, ktoré do ruštiny preložil Osyp Boďanskij. Napríklad M. Hulak sa v rukopise svojho diela *Právny život pomorských Slovanov* (Юридичний побут поморських слов'ян), zadržanom pri jeho zatknutí, odvoláva na ruské vydanie P. J. Šafárika *Slovanské starožitnosti* (Славянские древности) (Kyrylo-Mefodijivske tovarystvo 1990, zväzok 1: 118). Hovoríme o troch knihách prvého zväzku (Šafárik 1837 – 1838). Druhý zväzok v dvoch knihách vyšiel tlačou koncom roku 1847, až po zatknutí členov spolku. Rovnako V. Bilozerskyj sa opiera o autoritu P. J. Šafárika v poznámke o skúmaní Slovanov ako starovekého, veľkého a slávneho národa v dejinách Európy (Kyrylo-Mefodijivske tovarystvo 1990, zväzok 1: 374). *Slovanské starožitnosti* figurujú v zozname kníh M. Hulaka, ktoré chcel po trojročnom väzení, pri odchode do exilu v Perme v roku 1850, poslať rodičom (Kyrylo-Mefodijivske tovarystvo 1990, zväzok 1: 214). To znamená, že obsah publikácie už dobre poznal. T. Ševčenka mohla v *Slovanských starožitnostiach* zaujať kapitola o pôvode Slovanov. Okrem toho básnik prečítal ruské vydanie diela P. J. Šafárika *Slovanský národopis* (Славянское народописание) z roku 1843,⁶ v ktorom oproti českému vydaniu pribudlo do zoznamu ukrajinských spisovateľov okrem iných aj meno T. Ševčenka (Šafárik 1843: 27).⁷

M. Hulak si dopisoval s V. Hankom, ako pri výsluchu vypovedal O. Navrockyj, pod tlakom poprel diskusiu o problémoch slovanstva: „Viem, že Hulak si písal s Hankom, dokonca som mu čítal nejaké listy od neho, ale nebolo v nich nič o slovanstve“ (Kyrylo-Mefodijivske tovarystvo 1990, zväzok 2: 384). Vo vyšetrovacích listoch sa zachoval koncept listu M. Hulaka V. Hankovi z 8. marca 1846, ktorý je odpoveďou na korešpondenciu českého filológa z 26. decembra 1845 (7. januára 1846), M. Hulak vysoko hodnotil vydanie V. Hanku: „Počiatky posvätného jazyka Slovanov a vydanie Sázavsko-emauzského evanjelia opäť svedčia o vašom neúnnavnom, horlivom úsilí vo vami zvolenom výskume. Ó, som si istý, že z vášho pera vyjde ešte mnoho krásnych, životodarných myšlienok, skrze Vás sa stanú ešte mnohé slávne pamiatky staroslovanskej vzdelanosti spoločným majetkom“ (Kyrylo-Mefodijivske tovarystvo 1990, zväzok 1: 93).

Adresát mal na mysli prácu *Počiatky posvätného slovanského jazyka* (Начала священного языка славян) vydanú v ruštine (Praha, 1846) a vydanie *Remešského evanjelia* pod ruským názvom *Сазаво-Эммаузское святое благовествование* (Praha, 1846). Ako právnika ho však viac zaujalo vydávanie právnych pamiatok:

6 V zozname O. Boďanského zo 16. februára 1844 sa Ševčenkovo meno uvádza medzi osobami, ktorým mal poslať svoj preklad *Славянского народописания*. Práve od O. Boďanského sa T. Ševčenko mnoho dozvedel o dielach P. J. Šafárika (Polotaj 1965: 38).

7 K téme komentár Mychajla Nazarenka (Taras Ševčenko v kritike 2013: 636-637).

„Spolu s ostatnými sa obzvlášť teším na to, že sa objaví edícia starodávnych pamiatok českého práva, ktorú pripravujete. Niet pochyb, že toto vaše dielo, tieto pamiatky vnesú nové svetlo do dávneho právneho života celého slovanského sveta“ (Kyrylo-Mefodijivske tovarystvo 1990, zväzok 1: 93). M. Hulak pri tejto príležitosti prosí V. Hanku, aby mu poradil zdroje potrebné na pokračovanie výskumu na už spomínanej právnickej práci. Český filológ mu posielal spolu s listom z 19. (31.) marca 1846 „knihu starého českého práva“ (Kyrylo-Mefodijivske tovarystvo 1990, zväzok 1: 104) a uvádza aj niekoľko ďalších prameňov z dejín práva. Dá sa predpokladať, že V. Hanka mu daroval ním pripravené vydanie právneho traktátu z 15. storočia Viktorina Kornela (Kornel 1841).

V máji 1846 sa Oddelenie ruského jazyka a literatúry Ruskej akadémie vied rozhodlo vyslať P. Kuliša na dva a pol roka do Pruska, Saska a Rakúska za účelom štúdia slovanských jazykov, literatúry a histórie (Nachlik 2007: 48-50). P. Kuliš sa pri plánovaní zahraničnej cesty pokúsil nadviazať kontakty s V. Hankom, ktorému 28. apríla 1846 adresoval krátky list z Petrohradu: „Keď sa dozvedáme o Vás Čechoch, ako úprimne pracujete, zo srdca sa radujeme. Rozložili ste taký oheň uprostred Slovanov, že za jeho jasu je aj nás vidieť trochu viac. Keďže neviem, ako sa vám poďakovať, posielame vám malý darček. Nečudujte sa, páni, že je taký obyčajný. Čím si bohatý, to šír“ (Kuliš 2005: 82). Podľa odhadu Olesja Fedoruka ide o samostatný výtlačok úryvku z románu *Čierna rada* (Čorna rada), ktorý vyšiel v časopise *Sovremennik*/Современник (Kuliš 2005: 419).

Mykola Riegelman, predstaviteľ úradu kyjevského vojenského guvernéra, napísal pre P. Kuliša odporúčacie list adresované Ludovitovi Štúrovi a V. Hankovi. M. Riegelman sa s nimi stretol v Bratislave a pravdepodobne i v Prahe, počas svojho zahraničného pobytu v roku 1843. V tom istom čase sa stretol aj s J. Kollárom, P. J. Šafárikom a Karolom Kuzmánym (Kyrylo-Mefodijivske tovarystvo 1990, zväzok 3: 154, 158). Svoju kancelársku prácu spojil s prácou v Dočasnej komisii pre posudzovanie starších činov (Тимчасовій комісії для розгляду давніх актів), v ktorej v rokoch 1845 – 1847 spolupracoval s T. Ševčenkom, s ktorým sa poznal od roku 1840. M. Riegelman bol aj vypočúvaný v prípade Cyrilometodského bratstva (Kyrylo-Mefodijivske tovarystvo 1990, zväzok 3: 154-159), najmä vo veci odporúčacích listov nájdených u P. Kuliša, a hoci jeho vina nebola preukázaná, na jeho osobu bol zavedený prísny tajný dohľad, ktorý bol v roku 1850 zrušený (Kyrylo-Mefodijivske tovarystvo 1990, zväzok 3: 160, 162).

M. Riegelman sa v liste L. Štúrovi z 24. februára 1847 sťažoval, že na svoje listy K. Kuzmánymu nedostal odpoveď:

„Je to tak, napísal som Kuzmánymu do Bystrice, poslal som mu nejaké ukrajinské melódie (t. j. noty) s vedomím, že zbiera slovanské nápevy, ale nedostal som od neho žiadnu odpoveď. Ako dlho bude medzi nami existovať tento čínsky múr?! Dokedy budú všetky naše snahy o intelektuálnu výmenu drvené nehodnými prekážkami, ktoré kladú nehodní ľudia?! Je načase, aby ste sa vážne zaoberali ich zničením a zdá sa mi, že vy jediní by ste to svojimi dobrými úmyslami a silou svojho ducha dokázali. Nie je prekvapujúce, že k podobnému javu dochádza práve vo vašej krajine, ktorá si hovorí slobodná, pričom my máme možnosť komunikovať s ľuďmi žijúcimi v despotickom Rakúsku. O vašej činnosti sa k nám dostávajú len kusé a veľmi nedostatočné informácie, ale súdiac podľa týchto fragmentov so skutočnou radosťou vidím, ako sa vám darí

na vašom mieste, ako sa staráte v pravom presvedčení o mravnú výchovu svojho ľudu, vzdelávanie je v našej dobe jedinou silou ľudu, neodcudziteľnou a podstatnou, ktorá bude skôr či neskôr definitívne povýšená nad ostatné. V tomto zmysle nielen Slovan, ale ani nik iný nemôže nasledovať vaše dobré iniciatívy bez skutočného potešenia“ (Kyrylo-Mefodijivske tovarystvo 1990, zväzok 2: 27-28).

Napriek pochopiteľnej komplementárnosti vyjadrení je stále celkom zrejme, ako vysoko si v Kyjeve vážili kultúrne aktivity L. Štúra. Výpovednú hodnotu majú aj knihy, ktoré M. Riegelman venoval Štúrovi, vzdávajúc tým hold jeho rusofilstvu: „Kolcovove básne, je to najpozoruhodnejšie, čo sa nedávno objavilo na poli našej poézie, *Popis moskovskej zbrojnice* (Описание Мос[ковской] оружейной палаты), v ktorej sa oboznámite so životom našich dávnych cárov“ (Kyrylo-Mefodijivske tovarystvo 1990, zväzok 2: 28). Tieto vydania mal odovzdať P. Kuliš.⁸ Hovoríme o Kolcovových *Básňach* (1846), ako naznačuje O. Fedoruk, a o sprievodcovi Aleksandra Veltmana *Moskovská zbrojnica* (Московская оружейная палата; 1844) (Kuliš 2005: 489). Zdá sa však, že titul v liste sa podobá, hoci je starší, inému vydaniu *Krátky opis moskovskej zbrojnice* (Краткое описание Московской оружейной палаты) od Pavla Jevreinova (1834). Namiesto toho mal M. Riegelman odovzdať V. Hankovi dielo archimandritu Makarija *Dejiny kresťanstva v Rusku po knieža Vladimíra rovného apoštolovi ako úvod do dejín ruskej cirkvi* (История христианства в России до равноапостольного князя Владимира как введение в историю русской церкви, 1846) (Kuliš 2005: 161, 489). Keď sa P. Kuliš dozvedel, že *Ukrajinské ľudové rozprávky* (Украинские народные предания, 1847),⁹ ktoré zozbieral a usporiadal, sú už v tlači, požiadal O. Boďanského v Moskve, aby mu poslal desať výtlačkov do Prahy na meno V. Hanku alebo P. J. Šafárika, kam dúfal, že čoskoro aj sám príde (Kuliš 2005: 171). P. Kuliš si zapísal Šafárikovu adresu (Kyrylo-Mefodijivske tovarystvo 1990, zväzok 2: 36) a slovenského dejateľa na pamiatku opísal v poznámkach takto: „V Pressburgu je vynikajúci slavista Slovák Štúr“ (Kyrylo-Mefodijivske tovarystvo 1990, zväzok 2: 35).

M. Riegelman v liste V. Hankovi z 25. februára 1847 odporúčajúc P. Kuliša, uznáva zásluhy českého dejateľa na kultúrnom poli a dúfa v prebudenie východných Slovanov v budúcnosti:

„Na intelektuálnom hnutí západných Slovanov je zvlášť potešujúce vidieť srdečné teplo, dušu, ktorá sa v ňom prejavuje, objímajúc celý ľud svojimi blahodarnými lúčmi, kresťanskú lásku k pospolitej vrstve, ktorá vás svojimi prejavmi inšpiruje k jej výchove a morálnemu pozdvihnutiu. Či možno bez hľbokej úcty hľadieť na ľudí, ktorí sa venovali výchove tohto nášho menšieho bratstva, a zásluha slovanstva bude skutočne veľká, ak vnesie do života pocit nášho spoločného bratstva a duchovnej rovnosti. V tom ste vy, Slovania západu, nás východných predstihli, ale nemyslite si, že aj my zostaneme nehybní a necitliví, aj nad nami svitne jas slovanského svetla a národnej lásky“ (Kyrylo-Mefodijivske tovarystvo 1990, zväzok 2: 41).

⁸ List M. Riegelmana z 24. a 25. februára 1847 (Kuliš 2005: 161).

⁹ Išlo o samostatné výtlačky v aprílovej (ôsmej) knihe *Čítania v cisárskej spoločnosti ruských dejín a starožitností* (Чтений в Императорском Обществе истории и древностей российских). Bližšie Kuliš 2005: 362.

V podtexte je odkaz na rast sebauvedomenia východných Slovanov, ku ktorému do určitej miery prispeli Cyrilometodejci, s ktorými M. Riegelman udržiaval blízky vzťah a ktorých myšlienky mu boli blízke. Pre členov bratstva, vrátane T. Ševčenka, sa stal do istej miery zdrojom bezprostredných dojmov z komunikácie s L. Štúrom a V. Hankom.

Významným dôkazom vášnivej diskusie medzi Cyrilometodejcami ohľadom rozpravy J. Kollára o slovanskej vzájomnosti je vyšetrovací spis Opanasa Markovyča, v ktorom boli uložené tri listy jeho sesternice Kateryny Kerstenovej, kde píše o Kollárových ideách.¹⁰ Z jej listu z 22. októbra 1846 vyplýva, že s článkom J. Kollára v časopise *Otečestvennyje zapiski* (Отечественные записки) sa zoznámila práve na odporúčanie svojho brata, a preto sa s ním delí o dojmy: „Prečítala som článok o literárnej vzájomnosti medzi slovanskými kmeňmi a nárečiami a úplne s ním súhlasím. S takýmto prospešným a dôkladným článkom nemožno nesúhlasiť. Nenašla som v ňom jediné miesto, s ktorým by som mohla polemizovať. Škoda, že zanietenosť niektorých nadšencov im bráni v chladnokrvnej diskusii pochopiť jeho skutočný význam!“ (Kyrylo-Mefodijivske tovarystvo 1990, zväzok 3: 103). Opierajúc sa o autoritu J. Kollára, ktorý tvrdil, že filológ-špecialista musí poznať aj „subdialekty“, medzi ktoré zaradil ukrajinský jazyk, K. Kerstenová považuje pokusy urobiť z ukrajinského „subdialektu“ plnohodnotný jazyk za smiešne rojčenie. Ďalej uvádza úvahy J. Kollára, že vzájomnosť nespočíva v politickom spájaní sa Slovanov, a útočí na T. Ševčenka, pričom demonštruje, že pozná jeho báseň *Sen* (Сон, 1845), ktorá nebola určená do tlače: „Niektorí [jednotlivci] pochádzajú z prostého, nevzdelaného ľudu a počúvajúc Kollára si predstavujú, že konajú skutočne v duchu slovanstva, porovnávajú vo svojich veršoch cárovnú s vážkou a hovejú si vo svojom dôvtipe vo vulgárnom sebauspokojení“ (Kyrylo-Mefodijivske tovarystvo 1990, zväzok 3: 103). V skutočnosti, aby som bol presný, básnik prirovnával cárovnú k volavke a suchej podpätku. Všetci členovia bratstva teda dobre poznali obsah Kollárovho spisu a aj sedem rokov po jeho ruskom vydaní ho odporúčali svojim príbuzným a známym.

Na základe údajov, ako sa Cyrilometodejci oboznamovali s literárnymi dielami a vedeckými prácami J. Kollára, P. J. Šafárika, V. Hanku a L. Štúra, je možné rekonštruovať ohlasy názorov slovenských a českých obrodencov v ideológii bratstva, ktoré síce existovalo krátko, ale stihlo položiť pevné základy pre boj za politické a kultúrne práva ukrajinského ľudu v nasledujúcich desaťročiach. Ako už opakovane uvádzali bádatelia, niet pochýb o tom, že Cyrilometodské bratstvo si rozpravu J. Kollára hlboko osvojilo, čo malo vplyv na programové dokumenty spoločenstva. Zakladatelia bratstva M. Kostomarov, M. Hulak a V. Bilozerskyj dobre poznali Šafárikove vedecké práce z ruských prekladov. Plodná bola aj interakcia s umeleckou tvorbou J. Kollára a V. Hanku, v básni M. Kostomarova *Deti slávy, deti slávy!*, v prekladoch z *Kráľovédvorského rukopisu*, v polemickej podobe v Ševčenkovom posolstve *Mŕtvym aj živým...* (І мертвим, і живим...).

Treba však počítať s možnosťou, že nie všetky materiály Cyrilometodejcov sa zachovali a nie všetko členovia zapisovali. Dnes máme k dispozícii len útržky zmienok o tých či oných dielach, myšlienkach, často bez názvov, no

10 Nedávnu diskusiu o týchto listoch v kontexte odmietnutia Ševčenkovho diela medzi maloruskou (nie ukrajinskou!) šľachtou približuje monografia Roksany Charčukovej (Charčuk 2021: 154-156).

518 súhrnne skúmané súvislosti presvedčivo reprodukujú atmosféru intenzívneho intelektuálneho života členov Cyrilometodského bratstva, ktorí dychtivo hľadali informácie vo vtedajších časopisoch, hlavne v časopise *Moskviťanin* a jeho rubrike Slovánske správy (Славянские новости), o nových publikáciách slovenských a českých osobností národného obrodzenia. Vedecké a literárne záujmy členov bratstva sa, samozrejme, neobmedzovali len na spomínané mená, ale slovenskí a českí buditelia si vždy zachovávali osobitnú autoritu, a to aj napriek občasnej značnej odlišnosti názorov.

Z ukrajinského originálu preložila Adriana Amir.¹¹

Pramene

- KOLAR, Ioan, 1840. O literaturnoj vzaimnosti meždu plemenamy i narečijamy slavjanskymy. *Otečstvennyje zapisky*, t. VIII, no. 1, otd. II, s. 1-24; no. 2, s. 65-94.
- KORNEL, Viktorín ze Všehrd, 1841. *Knihy dewatery o práwiewch a súdiech i o dskách země české*. Praha: W Kommissi u Kronbergra i Řiwnáče.
- KOSTOMAROV, Nikolaj, 1990a. *Istoričiskije proizvedenija. Avtobiohrafija*. Kyjev: Lybid. ISBN 5-11-001667-4.
- KOSTOMAROV, Mykola, 1990b. *Tvory v 2 t. T. 1*. Kyjiv: Dnipro. ISBN 5-308-00581-8 (t. 1).
- KULIŠ, Pantelejmon, 2005. *Povne zibrannja tvoriv. Lysty*. Uporjad. i koment. Oles Fedoruk. T. I. Kyjiv: Krytyka. ISBN 966-7679-70-5 (t. 1).
- KYRYLO-MEFODIJIVSKE tovarjstvo, 1990. Uporjad. Marija Butyč, Ivan Hlyz, Oksana Franko. T. 1-3. Kyjiv: Naukova dumka. ISBN 5-12-001223-X.
- MAKSYMovyč, Michail, 1841. O stichotvorenijach červonoruskich. *Kijevlanin*. Kn. 2. Kijev: Univ. Typ., s. 119-152.
- METLYNSKYJ, Amvrosij, 1839. *Dumky i pismi ta šče deščo Amvrosija Mohyly*. Charkov: V unyv. typ.
- RUSALKA Dnistrova, 1972. (Fotokopija z vydannja 1837 r.). Kyjiv: Dnipro.
- SREZNEVSKIJ, Izmail, 1832. *Slovackije pjesny*. Charkov: V unyv. typ.
- ŠAFARIK, Pavel Josyf, 1837-1838. *Slavjanskyye drevnosti. Čast' istoričeskaja*. Per. s čes. Osypa Boďanskoho. T. 1. Kn. 1-3. Moskva: Typ. N. Stepanova.
- ŠAFARIK, Pavel Josyf, 1843. *Slavjanskoje narodopisanie*. Per. s čes. O. Boďanskoho. Moskva: Unyv. Typ.
- ŠEVČENKO, Taras, 2001. *Povne zibrannja tvoriv u 12 t. T. 1. Poezija 1837 - 1847*. Kyjiv: Naukova dumka. ISBN 966-00-0712-4 (t. 1).
- ŠEVČENKO, Taras, 2003. *Povne zibrannja tvoriv u 12 t. T. 6. Lysty. Darči ta vlasnycki napyssy. Dokumenty, skladeni T. Ševčenkom abo za joho učastju*. Kyjiv: Naukova dumka. ISBN 966-00-0726-4 (t. 6).
- UKRAJINSKI poety-romantyky. *Poetyčni tvory*, 1987. Uporjad. i prymitky. M. L. Hončaruka. Kyjiv: Naukova dumka.

11 PhDr. Adriana Amir, PhD., Inštitút ukrajiniistiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov, Slovenská republika. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5922-6803>. E-mail: adriana.amir@unipo.sk

Literatúra

- BOROŇ, Oleksandr, 2019. Téma národného obrodzenia v tvorbe Tarasa Ševčenka a Jána Kollára: prieniky a kontroverzie. *Slovenská literatúra*, roč. 66, č. 1, s. 9-27. ISSN 0037-6973.
- BURLAKA, Halyna, 2015. Rusalka Dnistrovaja. In *Ševčenkivska encyklopedija v 6 t. T. 5*. Kyjiv: In-tl-ry im. T. H. Ševčenka, s. 593. ISBN 978-966-02-6975-0 (t. 5).
- ČALYJ, Michail, 1882. *Žizň i proizvedenija Tarasa Ševčenka. (Svod materialov dlja jeho biografiji)*. Kyjev: Typ. K. N. Milevskoho.
- DZJUBA, Ivan, 1989. *U vsjakoho svoja dolja. (Epizod iz stosunkiv Ševčenka zi slovjanofilamy)*. Kyjiv: Radžanskij pysmennyk. ISBN 5-333-00174-X.
- HLYZ, Ivan, 2013. Kyrylo-Mefodijivske bratstvo. In *Ševčenkivska encyklopedija v 6 t. T. 3*. Kyjiv: In-n l-ry im. T. H. Ševčenka, s. 356-365. ISBN 978-966-02-6542-4 (t. 3).
- CHARČUKOVÁ, Roksana, 2019. Ševčenkovo slavianofilstvo: pôvod a kontext. *Slovenská literatúra*, roč. 66, č. 1, s. 2-8. ISSN 0037-6973.
- CHARČUK, Roksana, 2021. *Ševčenko, joho čytači i nečytači u XIX sm.* Kyjiv: In-n l-ry im. T. H. Ševčenka. ISBN 978-966-02-9546-9.
- MOLNAR, Mychajlo, 1980. *Zustriči kultur. Z čechoslovacko-ukrajinskych vzajemovidnosyn*. Bratislava: Slovacke pedahohične vyd-vo.
- NACHLIK, Jevhen, 2007. *Pantelejmon Kuliš: Osobystist, pysmennyk, myslitel'. T. 1. Žyttja Pantelejmona Kuliša. Naukova biohrafija*. Kyjiv: Ukrajinskij pysmennyk. ISBN 966-579-201-6.
- NEVRLYJ, Mykola, 2009. Slovaccka recepcija Kyrylo-Mefodijivskoho bratstva j slovjanska prohrama slovakiv. In NEVRLYJ, Mykola, *Mynule j sučasne. Zbirnyk slovjanoznavčych prac*. Kyjiv: Smoloskyp, s. 245-257. ISBN 978-966-1676-14-4.
- PAVLUK, Mykola, 1993. Virši Jana Kollara ta Mykoly Kostomarova pro slovjanske jednannja. *Slovo i Čas*, no. 12, s. 3-8. ISSN 0236-1477.
- POLOTAJ, Anhelina, 1965. Ševčenko i Boďanskij. *Radanske literaturoznavstvo*, no. 8, s. 34-44. ISSN 0236-1477.
- ROTAC, Petro, 2005. *Poltavska ševčenkiana. Sproba oblasnoji (krajovoji) Ševčenkivskoj encyklopediji. Kn. 1*. Poltava: Dyvosvit. ISBN 966-7891-43-7.
- ŠEVČENKO, Taras, 2013. *Taras Ševčenko v krytyci*. Zah. red. Hryhorija Hrabovyča, uporjad. Oleksandra Boroňa s Mychajla Nazarenka. T 1. Kyjiv: Krytyka. ISBN 978-966-8978-55-5 (t. 1).
- VOŽŇAK, Mychajlo, 1930. Ševčenko i Halyčyna. (Slid zacikavlennja Ševčenka Halyčynoju v 1843 r.). *Ukrajina, Naukovyj žurnal ukrajinoznavstva*, kn. 40, no. 3/4, s. 66-72.
- ZILYNSKYJ, Orest, 1959. Česká a slovenská literatúra první poloviny XIX. století v ukrajinských prekladech. *Československá rusistika*, roč. 4, č. 2, s. 89-95, č. 3, s. 155-169.

Dr. Oleksandr Boron
T. H. Shevchenko Institute of literature
National Academy of Sciences of
Ukraine
4 Mykhaila Hrushevskeho Street
Kyiv 01001
Ukraine
E-mail: ovboron@gmail.com